

PUTERE ȘI OPOZIȚIE ÎN ANUL PROCLAMĂRII REGATULUI

Bogdan TEODORESCU*

POWER AND OPPOSITION IN THE YEAR OF THE ROMANIAN KINGDOM PROCLAMATION

(Abstract)

The following study refers to the proclamation act of the Kingdom of Romania in 1881. Starting from the diary and correspondence of King Charles I, but also from the published works of Mihai Eminescu, the first being a power pole and the other a representative of the opposition, we tried to grasp the backstage of a historical event of great interest both for its makers and for the future of Romanian nation.

Far from being easily obtained, the proclamation of the Kingdom involved a strategy undertaken by the foreign prince and by a part of the political class, with objectives aimed primarily to neutralize adverse foreign powers.

The success of this project fulfilled both the wish of foreign prince to become king and that of his prime minister to strengthen his position in the party and the government.

The complicated political battles of 1881 had, however, surprising effects. Although monarchists, the conservatives ignored the proclamation of the Kingdom, which they believed "confiscated" by the liberals. Eminescu himself has downplayed its importance. In the perspective of time, the event proved to be significant, because it provided additional inputs for modernization and institutional stability, increasing also the national prestige.

Keywords: Mihai Eminescu, Carol I, Kingdom, government change, Danube issue.

În centrul Capitalei, la București, într-un spațiu saturat de monumente, atenția trecătorului este atrasă succesiv de două statui impresionante: un călăreț în atitudine marțială și o ființă înaripată, coborâtă parcă printre noi din înaltul cerului. Reprezentările în bronz și marmură trimit însă la două personalități binecunoscute, contemporane într-un timp bine delimitat al istoriei, la începuturile modernității românești, ai cărei stâlpi de neclintit au fost și au rămas.

* Secretar general al Societății de Științe Istorice din România.

„Studii și articole de istorie”, tom LXXXI, 2014, pp. 21-43

Din perspectiva subiectului nostru, cel dintâi reprezintă puterea, pe care a și deținut-o vreme de 48 de ani, în termeni constituționali, în calitate de domn, Alteță Regală, și ulterior rege. A fost el, prințul străin, dorit de Divanele Ad-hoc încă de la 1857, garanția de stabilitate, peste interminabilele conflicte pentru tron ale preamultelor familii dinastice autohtone, și de posibilă susținere internațională occidentală pentru un stat tânăr și vulnerabil, cu vecini puternici și lacomi. Carol, căci el este călărețul războinic, era un franco-german, înrudit cu două case imperiale, Hohenzollern și Bonaparte, un ofițer cu serioase studii militare, preocupat toată viața să învețe istorie, și care, la 27 de ani împliniți, începea la Dunăre, într-o țară îndepărtată și necunoscută, cea mai mare aventură a vieții sale.¹

Străin fiind, a fost primit cu destule rezerve, mult agravate și de marea diferență dintre lumea din care venea, stăpânită de reguli și comportamente îndelung exersate într-o civilizație seculară, și cea în care ajunsese, neașezată și abia desprinsă dintr-un spațiu unde legea fusese arbitrariul, și totul „era luat în ușor”. A fost nevoie de timp și de dureroase experiențe pentru ca omul acesta, care se declarase român în clipa în care pusese prima dată piciorul pe țărmul Dunării la Turnu Severin să rămână pe tron și să-și ducă la capăt misiunea asumată, după ce tot el spusese că nu-și înțelege noii conaționali, care „nici nu se lasă guvernați, dar nici nu pot să se guverneze singuri”.

A reușit totuși, într-o societate în care totul era de făcut, să reprezinte un model de precizie și rigoare, de lucru dus la capăt, de respect pentru răceala protocolară și pentru bunul simț, într-un cuvânt, să așeze lumea în schimbare în care poposise, pe temeiul regulilor și convențiilor civilizatoare.²

Și-a câștigat popularitatea târziu, după războiul ruso-turc care ne-a adus independența, dar și-a pierdut-o în vâltoarea altui război, când a pus ca niciodată onoarea și cuvântul dat înaintea rațiunii de stat, care îi cerea atunci și numai atunci

¹ Cronologia alegerii și mai apoi a legitimării și proclamării noului domn este îndeobște cunoscută. La 14/26 martie 1866. I. Brătianu și I. Bălăceanu propuneau o candidatură a sa guvernului de la București. *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 555. La 19/31 martie, I. Brătianu era primit la Düsseldorf de prințul Carol, care n-a dat un răspuns categoric în favoarea ofertei, dar nici nu a refuzat-o, ceea ce a făcut ca locotenența domnească și guvernul să o anunțe și să solicite desfășurarea unui plebiscit (2-8/14-20 aprilie, *Ibidem*). Cancelarul german Bismarck îl îndemnase pe Carol să accepte coroana, împotriva rezervelor tatălui său, în vreme ce, dacă împăratul francez Napoleon al III-lea nu s-a arătat încurajator, doamna Cornu, prietena sa din copilărie, i-a scris prințului o scrisoare în care îl îndemna să meargă în Principate. Această epistolă a fost primită de destinatar pe 19 aprilie/ 1 mai. În același timp, Brătianu și Carol Davila soseau și ei la reședința prințului, cel din urmă arătându-i prințului o hartă a Principatele Române, dar și a teritoriilor vecine: Transilvania, Banatul, Bucovina și Basarabia, locuite de români. A doua zi se comunica drept „afacere hotărâtă” acceptarea tronului, *Ibidem*. La 1/13 mai Carol era proclamat „principe ereditar al României”, iar la 10/22 mai, sosit în țară, depunea jurământul în fața corpurilor legiuitoare. *Ibidem*, p. 558.

² „Personal, prototipul ordinii și exactității, devenit principele unei țări în care totul era în dezordine și fără stavilă, dar genial... el, în care totul era temperat și logic, se punea în fruntea unei națiuni în care și astăzi există cele mai mari contraste”. Răspunzând mai apoi întrebării cum a reușit să se impună, a scris: „Prin aceea că a putut suporta, aștepta și suferi, mai mult decât oricare alt muritor” (Mite Kremnitz, *Regele Carol al României, un simbol al vieții*, București, Editura Stabilimentului de Arte Grafice Universala, 1903, pp. 8-9).

să le încalce. Cu regele Carol am pășit deci într-un alt timp al istoriei noastre, cu destule lumini, dar și cu multe umbre, și din acest motiv, avem a-l așeza lângă poetul nostru național.

Cel de-al doilea numit mai sus, Mihai Eminescu, a creat în puținii ani care i-au fost hărăziți, o operă literară remarcabilă prin conținut și varietate, foarte apreciată încă din timpul vieții.³ Biografia lui Eminescu evidențiază omul de geniu, dublat însă de un nonconformist, dispus mereu să asculte mai degrabă de chemarea sa interioară decât de norme și conveniențe unanim apreciate. A făcut studii liceale și apoi universitare în străinătate, de unde împotriva sfaturilor insistente ale lui Titu Maiorescu, s-a întors fără vreo diplomă, dar cu una dintre cele mai întinse culturi din lumea românească. A fost slujbaș la stat sau în întreprinderi particulare (la mai multe publicații) și peste tot unde s-a aflat cinstea, corectitudinea, viziunea sa superioară s-au înfruntat implacabil cu necinstea, mediocritatea și incultura, și de fiecare dată Eminescu a fost învins. Boema vieții sale, în alternanță cu munca susținută, înalt productivă, l-au dus de multe ori la limita de jos a existenței, fie pentru că îi lipseau mijloacele, fie pentru că nu știa să le gestioneze.

Mereu perdant în lupta cu viața, într-o lume în care se simțea străin, admirat și hulit deopotrivă, Eminescu era, cum singur recunoștea, predispus prin felul său de a fi, de a vedea mai întotdeauna partea neîmplinită, răul, oriunde s-ar fi manifestat.

Toate acestea îl aduseseră în publicistica militantă pe care și-o asumase asemeni unei misiuni, și unde la 1881 devenise cea mai puternică și vehementă voce a opoziției, atât împotriva liberalilor, al căror partid se afla la putere, dar nu de puține ori și împotriva regelui, care îi îngăduia, și ori de câte ori își încălcau principiile și erau tentați să se înțeleagă cu adversarii, și împotriva confracților conservatori.

Cei doi au trăit vieți complet diferite, iar în lumea care le-a fost cunoscută, era imposibil să se apropie. Dar așa cum am spus, activitatea publică a regelui Carol, de regulă împreună cu a politicienilor care au guvernat, a fost atent urmărită de Eminescu și a format ani de-a rândul o temă predilectă a editorialelor sale jurnalistice.

În această succintă cercetare ne-am propus să înfățișăm imaginea politică a României într-un segment semnificativ pentru ambele noastre personaje: primele șase luni ale anului 1881, timp al apogeeului pentru fiecare dintre ei. Prin actul proclamării sale de către corpurile legiuitoare, și mai apoi prin încoronare, Carol devenea rege, îndeplinindu-și una din aspirațiile care îl aduseseră în urmă cu 15 ani în România. Nici Eminescu nu era însă mai prejos.

³ Două personalități cu contribuții remarcabile la istoria culturii românești s-au exprimat la moartea sa astfel: pentru B.P. Hașdeu, Eminescu „a introdus în poezia românească adevărata cugetare în fond și adevărata artă în formă”. B. P. Hașdeu, în „Revista nouă” din 6 iulie 1889, după P. Vintilă, *Eminescu – roman cronologic*, București, Cartea Românească, 1974, p. 794. Iar pentru T. Maiorescu „forma limbii naționale și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi și va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a veșmantului cugetării românești” (Titu Maiorescu, *Critice*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 474).

Deși pare absorbit de campaniile sale anti-liberale, marele poet publică succesiv primele trei Scrisori (1 februarie, 1 aprilie, 1 mai) și participă regulat la sedințele cenaclului Junimea, dar și la reuniunile politice ale grupării cu același nume. Nu este locul să căutăm acum carnetul de membru al partidului conservator aparținând poetului, dar fie că l-a avut, fie că nu, Eminescu a făcut politică de pe poziții ideologice clare și acestea, consecvent definite, în toată opera sa publicistică, îl așază cert între conservatori.

Pentru că am dorit de la început să surprindem relația între un practicant al politicii și un analist, am focalizat mai cu seamă pe subiectele mari ale acestui an, lăsând la o parte tot ce nu a avut legătură directă cu ele. În demersul nostru am folosit două surse incontestabile: Jurnalul și corespondența lui Carol I,⁴ și desigur, articolele lui Eminescu.⁵ Fie și pentru că aceste două spații se deosebesc esențial, unul ascuns opiniei publice, deci bănuțat a fi al unei mai mari sincerități, iar celălalt vizibil, deci expus, unde după lecția *Glossei*, autorul răspunde mereu unei teribile chestiuni existențiale: „Ce e rău și ce e bine/ Te întreabă și socoate”.

În 1881 Carol încheia al cincisprezecelea an al domniei sale sub o guvernare liberală. Trecute erau campania din 1877/1878, dar și lupta diplomatică pentru recunoașterea internațională a independenței, cu toate condiționările ei. La ordinea zilei se afla proclamarea regatului, corolarul firesc al victoriilor din Balcani, pentru care erau însă de deschis alte fronturi, și la capăt de plătit un alt preț.

Din păcate, nici conjunctura internă, nici relațiile internaționale ale tânărului stat suveran nu erau dintre cele mai favorabile.

Alegerile din 1879 au păstrat la putere pe liberali, numai că anii lungi ai guvernării le fărâmițaseră rândurile, și afectaseră prestigiul lui Ion C. Brătianu, liderul „coalitiei de la Mazar-Pașa”. În aceste condiții, atât prințul străin, cât și primul său ministru erau conștienți că schimbarea formei de stat le-ar fi putut aduce pe termen scurt consolidarea pozițiilor de conducere, și este incontestabil că pentru a-și realiza obiectivele au căzut de acord asupra unei strategii adecvate.

Prioritatea numărul unu în proclamarea regatului o reprezenta recunoașterea sa internațională, motiv pentru care încă din primăvara 1880 I.C. Brătianu a avut convorbiri la Berlin și la Viena. Răspunsul Germaniei a fost favorabil; relațiile cu monarhia dualistă, care nu avea niciun interes să participe la consolidarea statului nostru național nu au permis însă discutarea deschisă a acestui subiect. Situația raporturilor reciproce se complicase mult și datorită noilor abordări ale Vienei în chestiunea Dunării, potrivit cărora, prin tratatul de la Paris (1856), și ulterior de la Berlin (1878), odată obținută independența, țara noastră ar fi câștigat drepturi

⁴ Cunoscute încă din timpul vieții autorului, *Memoriile regelui Carol I al României*, patru volume, (1866-1881), au fost republicate de Stelian Neagoe la editurile bucureștene Scripta și Machiavelli în anii 1992-1994; volumul I al *Jurnalului lui Carol I*, referitor la perioada 1881-1887 a apărut la Iași, în editura Polirom, sub îngrijirea lui Vasile Docea în 2007; din corespondența regelui, înregistrată în fondul Casa Regală de la Arhivele Naționale Istorice București, și aflată în Germania. Sorin Cristescu a publicat două volume de documente: *Carol I în corespondența particulară 1878-1912*, București, Editura Tritonic, 2005, și *Scrisorile regelui Carol I în arhiva din Sigmaringen 1878-1905*, București, Editura Paideea, 2011.

⁵ Publicată integral în M. Eminescu, *Opere*, vol. XII, București, Editura Academiei R.S.R., 1985.

asupra segmentului Porțile de Fier-Galați, de regulă atribuite riveranilor. Ori, pentru a contracara această situație, care ar fi prejudiciat interesele economice și comerciale ale statului habsburgic, Austro-Ungaria solicitase pentru această parte a fluviului comisie mixtă, cu participare (deși nu era riveran) și preponderență. În aceste condiții, România protestase energic, cerând respectarea necondiționată a tratatelor, asumându-și astfel riscul unui conflict direct cu monarhia dualistă. În cursul anului 1880 s-a observat și o primejdioasă apropiere a Austro-Ungariei de Rusia, cu compromisuri reciproce, din ce în ce mai evidente pe măsură ce se apropia reînnoirea mai vechii alianțe a celor trei împărați (cu Germania și evident, Rusia), fapt împlinit în iunie 1881.⁶

Neutralizarea reacției presupus negative a monarhiei dualiste la proclamarea regatului a solicitat un efort de repliere din partea diplomației române, și în această situație devin credibile acuzele vehemente venite și din partea lui Eminescu, în sensul unor concesii făcute de primul ministru I.C. Brătianu, și de ministrul său de externe, Vasile Boerescu, în schimbul unei atitudini binevoitoare față de noua formă de stat a României. Acordul tacit al prințului exprima poziția sa favorabilă puterilor germanice pe care și le dorea aliate, și evident satisfacția că astfel cel mai important obstacol în calea monarhiei sale ar fi fost îndepărtat.

Desigur, nici diligențele lui I. Brătianu nu erau dezinteresate, prestigiul câștigat astfel în situația reușitei acestui proiect s-ar fi răsfrânt și asupra sa și a partidului pe care îl conducea, care și-ar fi consolidat poziția la guvernare. Să observăm că în paralel primul ministru urmărea să separe marele eveniment în două momente distincte, proclamarea în corpurile legiuitoare și încoronarea, pentru ca în intervalul dintre ele să fie operată o schimbare de guvern, fie printr-o înțelegere cu conservatorii, fie printr-o scurtă retragere a sa și un nou cabinet liberal, bună ocazie de a nu participa la ceremonii, care puneau în conflict trecutul său republican cu proaspăta monarhie.

Dacă acestea sunt mișcările puterii, ce face opoziția? Conservatorii sunt în plin proces de organizare, au pierdut un lider (M.C. Epureanu) și, deși l-au acceptat pe Lascăr Catargiu, junimiștii mai cu seamă îl privesc cu destule reticențe.⁷

⁶ Sesiunea Comisiei Europene a Dunării s-a încheiat la 4 ianuarie 1881 fără a se fi ajuns la un acord asupra statutului Dunării în aval de Porțile de Fier, în contextul acestei probleme aflându-se conflictul dintre Austro-Ungaria și România, în timp ce divergențele între Imperiul Habsburgic și cel Rus se estompau treptat în noua conjunctură în care Petersburgul recunoscuse calitatea de stat riveran Austro-Ungariei în regiunea incriminată și își dăduse acordul pentru președinția Comisiei Mixte. În contra partidă, diplomația vieneză a fost de acord ca malul stâng al brațului Chilia să aibă un tratament special, evident în favoarea Rusiei (C. Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, pp. 108-111).

⁷ Constituirea Partidului Conservator se făcuse prin înființarea unui club a cărui conducere fusese încredințată unui Comitetul dirigent. În program figurau: protejarea proprietății mici, armonia între „proprietari și muncitori agricoli”, „sfințenia obligațiilor” etc. și în afară „o politică modestă și chiar respectuoasă către toate puterile, dar demnă și stăruitoare”. Titu Maiorescu, *Istoria politică a României*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 117. Șeful junimiștilor, Petre P. Carp, nu s-a afiliat și nu a intrat în comitet. Ulterior, i se vor alătura și ceilalți membri ai acestei grupări, care nu doreau impulsivitatea proclamării Regatului, și erau categoric împotriva prezenței lui Lascăr Catargiu la șefia partidului (A. Iordache, *Originile conservatorismului politic din România*, București, Ed. Politică, 1987, pp. 302-303).

Dispuneau însă de un cotidian – „Timpul” – și de un ziarist de geniu, M. Eminescu, redactorul șef al publicației.⁸ Prin articolele sale, zilnic, de cele mai multe ori de unul singur, marele poet, care era și un redevabil polemist, lupta cu toate armele scrisului împotriva guvernanților liberali, aflându-se într-un conflict permanent cu gazeta liberală „Românul”⁹ și cu promotorul acesteia C.A. Rosetti,¹⁰ influent om politic, prieten apropiat al lui I. Brătianu, și mai recent monarhist.

În acei ani, M. Eminescu a dezvoltat o viziune asupra României, a locului ei în istorie și în lume, a adoptat atitudini față de toate problemele curente ale vieții publice, și nu de puține ori a formulat și soluții. La el acasă pretutineni, de la comerț și finanțe, la școală și biserică, de la românii din țară la cei de peste hotare, de la politica internă la cea externă, în toate el a arătat o mare competență, a produs argumente de necontestat, și s-a exprimat cu o limpezime de cristal în gând și în frază. Multe din articolele sale au însă și un conținut istoric, spațiul de preferință al marelui poet, refugiul său predilect în fața atacului permanent al prezentului. Admirația sa se îndreaptă spre societatea medievală românească, în concepția sa bine rânduită și gospodărită, condusă de oameni care stăpânesc cu măsură pe cei care muncesc în folosul lor, acordându-le în schimb protecție și sprijin. Dintre ei se înalță figura considerată exemplară a lui Matei Basarab, elogiata și pentru că ar fi ajuns la tron în fruntea unei „mișcări naționale”, îndreptată împotriva privilegiilor boierimii de origine greacă, ai cărei succesori par a fi în secolul al XIX-lea membrii „clasei superpuse”. Acuzată de incompetență și corupție, devotată unor interese străine, ei sunt zidul de netrecut între monarhie și popor.

⁸ Apărută în ultimul an al guvernării conservatoare (1871-1876) și întreținută din contribuțiile liderilor partidului, gazeta „Timpul” a devenit repede vârful de lance al opoziției în lungii ani ai prezenței la putere a liberalilor. De-a lungul timpului, redacția a trecut prin mai multe schimbări. Pe rând, Gh. Grădina, publicist și scriitor, T. Maiorescu și I. Slavici asumându-și conducerea. În toamna 1877, ultimul dintre cei de mai sus, rămas singur, l-a chemat în ajutor pe Eminescu, care la rândul său l-a adus pe Caragiale. Vreme de trei ani (1878-1880) ei au lucrat împreună, echipa desfășurându-se la un moment dat, mai întâi prin plecarea lui Slavici, tentat de un post de profesor de limba română și geografie la Școala normală de la azilul „Elena Doamna” din București. Din acest moment încolo și pe toată durata anului 1881, răspunderea gazetei și de multe ori scrierea ei zilnică au căzut în seama lui Eminescu, care a fost promovată redactor șef (*Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979, pp. 350-352).

⁹ „Românul” era o gazetă politică și literară, de orientare liberală, care a apărut din 1857 până în 1905, cu două intermitențe, cea mai lungă, din iulie 1864 până în martie 1865. Până în anul morții sale (1885), publicația a fost condusă de cel care a înființat-o, C.A. Rosetti. După 1866 discursul politic al redacției a oscilat între atacuri vehemente antimonarhice și o poziție moderată, mai cu seamă după preluarea puterii de liberali în 1876. În anul înfruntării cu Eminescu declinul gazetei era evident, atât sub aspectul conținutului articolelor, cât și sub cel al organizării. *Ibidem*, pp. 746-747.

¹⁰ Dacă tatăl lui C. A. Rosetti, Al. Rosetti, avea o genealogie mai degrabă necunoscută, mama provenea dintre Obedeni, una dintre cele mai importante familii boierești din Oltenia, așa că deși a fost considerat un purtător de cuvânt al burgheziei liberale, legăturile sale materne duceau mai degrabă spre clasa marilor proprietari funciari și a vechii aristocrații românești (M.S. Rădulescu, *Elita liberală românească. 1866-1900*, București, Editura All, 1997, pp. 97-98). Studiile începute acasă se continuaseră la Colegiul Sf. Sava București și apoi la Collège de France, de unde însă C.A. Rosetti venise fără nicio diplomă (*Ibidem*, p. 118). Demonizarea lui C.A. Rosetti era totuși simbolică, omul politic liberal fiind în același timp considerat demagogul prin excelență, și străinul ce facilitează intruziunea alogenă în comunitatea națională (I. Stanomir, *Spiritul conservator. De la Barbu Catargiu la N. Iorga*, București, Curtea Veche, 2008, p. 151).

Fără a fi un mare susținător al regatului, Eminescu nu se opune unei conduceri dinastice, pe care ar dori-o de expresie autohtonă, în consecința mării epoci voievodale, reticentă și combativă împotriva noilor stăpâni ai țării și nu îngăduitoare, precum de prea multe ori era Carol, supranumit chiar astfel de poet. Nu neapărat pentru că nu ar fi înțeles limitele domniei lui Cuza, ci mai cu seamă pentru că este un oponent al dinastiei străine, simpatia sa se îndreaptă spre domnul unirii, pe care îl face artizanul principal al independenței, nu „un copil găsit”, ci „un prinț care dormea cu coroana și sceptrul alături”. În aceeași ordine de idei, el îi socotește prea mare prețul, considerând că războiul a fost inutil, și că, desigur, costurile lui, mai cu seamă în vieți omenești au fost nejustificate. În politica externă, implicit în chestiunea Dunării, Eminescu recomandă echidistanță, prudență și respect desăvârșit pentru interesul național.¹¹

În mijlocul acestor complicații, dar având convingerea că în cele din urmă regatul va fi proclamat, Carol îi stabilise data la 10/22 mai 1881, când se împlineau 15 ani de la instalarea sa pe tronul Principatelor. Să reținem că deocamdată constituirea noii forme de stat nu comportă două momente diferite, ci unul singur, în care se contopesc decizia corpurilor legiuitoare și încoronarea.¹²

Junimiștii, și în special Titu Maiorescu, considerau că în acest moment apropierea de Austro-Ungaria este oportună, poate și din dorința de a se recupera distanța față de tron, și cunoscând dorința prințului de a găsi aliați în puterile germanice. Acest punct de vedere a fost limpede exprimat și într-un articol apărut la începutul anului în publicația „Deutsche Revue”, bine apreciat și de Carol, și de tatăl său Karl-Anton.¹³

După ce a apărut în traducere și în „Timpul” Eminescu a publicat mai multe articole (20, 23, 27 ianuarie), în care și-a nuanțat poziția, susținând doar dreptul lui Maiorescu la opinie, „pe care și-o poate pune în acord cu ceilalți”, și nicidecum că

¹¹ După ce programul lui Manolache Costache Epureanu a fost publicat în „Timpul” pe 16 februarie 1880, Eminescu a tipărit un articol comentariu în cinci părți care a apărut în cinci numere consecutive ale aceleiași publicații, în 17, 19, 21, 22 și 24 februarie 1880, în M. Eminescu, *Opere...*, XI, pp. 17-30. Pe larg, despre viziunea marelui poet asupra societății românești, la I. Stanomir, *op.cit.*, pp. 147-155.

¹² Într-o audiență la rege, în 11/23 ianuarie, primul ministru se arată de acord cu această zi. Carol I, *Jurnal...*, p. 45; *Memoriile regelui Carol I...*, III, p. 376.

¹³ În contextul divergențelor din Comisia Dunării T. Maiorescu evocă împrejurările de la începutul anului 1881 când în articolul cu pricina, „presimțind formarea Triplei Alianțe”, indica alipirea României la Puterile Centrale, „ca cea mai sigură politică în condițiile date.” Dacă Rusia își manifesta, după ce reprimise Basarabia, o politică pan-slavistă, țării noastre „nu-i rămânea decât să-și caute sprijinul existenței sale naționale în sfera de acțiune a poliglotei Austrii.” Articolul lui Maiorescu a fost imediat republicat în „Timpul” și pentru „polemică” în „Românul”, care începea seria replicilor cu afirmații de genul „sau muscali, sau austro-unguri, dar români niciodată”. T. Maiorescu, *Istoria politică...*, pp. 118-119. La club mai întâi și apoi la comitet autorului i se făc imputări considerându-se, după opiniile exprimate, că articolul nu ar fi trebuit publicat fără avizul conducerii. Totuși Th. Rosetti, G. Păucescu și G. Triandafil îl susțin. *Ibidem*, p. 121. Vezi și idem, *Însemnări zilnice*, II, ediție de Rădulescu-Pogoneanu, București, Ed. Librăriei Socec, f.a., pp. 4-5. În scrisoarea lui Karl-Anton din 4/16 ianuarie 1881 se evidențiază articolul lui Maiorescu, citit imediat după apariția sa. Făcând observația că membrii partidului junimist sunt pentru o apropiere de Austro-Ungaria, se sugerează ca aceasta ar fi „o mare înlesnire spre a duce vreedată la cârmă Partidul Conservator”. *Memoriile regelui Carol...*, IV, pp. 373-374.

punctul de vedere al liderului junimist ar coincide cu cel al partidului. Încă odată marele poet se arăta astfel adeptul unei politici de echilibru, de prevedere, și de patriotism.¹⁴

Din păcate, tendințele hegemonice ale imperiului bicefal în chestiunea Dunării, afirmate de mai multă vreme, au produs nemulțumiri și o stare de neliniște și în România. Încă la 4 ianuarie Eminescu reproducea o corespondență politică în care prezenta pe larg atitudinea țării noastre în acest subiect¹⁵, a cărei consecință ar fi putut fi un conflict cu Austro-Ungaria, de care chiar se temeau autoritățile acestei țări, după cum notifica trimisul nostru extraordinar și ministru plenipotențiar la Viena, I. Bălăceanu.¹⁶

Pentru Eminescu, succesiunea la conducerea partidului conservator după moartea lui M.C. Epureanu, preluată de Lascăr Catargiu, puternic contestat de C.A. Rosetti și ziariștii de la „Românul”, a fost ocazia declanșării campaniei anti-liberale a anului. Elogiindu-l pe liderul conservator pentru înțelegerea sa superioară în ce privește interesul public, marele poet afirma că el „n-a răscumpărat drumuri de fier, n-a avut Basarabii de cedat, nici străini de împământeni”. „Mintea lui clară și inima dreaptă” sunt opusul „oratoriei goale a Flevilor”, „încercărilor stilistice ale Caradalilor”, sau inculturii lui E. Costinescu, care, deși a avut posibilitatea să facă studii, „s-a ocupat numai cu vânarea funcțiilor bănoase”¹⁷. Nici bătrânul Brătianu

¹⁴ *Bizantinii de la „Românul”*, 20 ianuarie 1881, „Domnul Maiorescu a examinat niște ipoteze viitoare... și la un pericol ce s-ar putea ivi a arătat și modul de scăpare, tot așa de ipotetic ca și pericolul.”, M. Eminescu, *Opere...*, XII, p. 36-38. „Între variile acușări...” 23 ianuarie 1881, *Ibidem*, p. 42-43. „*Românul*” continuă a se ocupa..., 23 ianuarie. „Partidul Conservator lasă fiecărui membru al său să-și aibă cugetarea proprie, fără să se formuleze astfel programul său de politică externă”, *Ibidem*, pp. 46-47.

¹⁵ Articolul reprodus atrage atenția că servindu-se de această problemă, opoziția caută să răstoarne guvernul cu orice preț. Cum România a declarat că va persista în opoziția sa față de toate puterile, a ajuns practic în opoziție cu Europa. Cum politicienii noștri nu au învățat și nu au iertat nimic, li se atrage atenția că țara nu se mai află sub garanția marilor puteri și că vor suporta consecințele acestei politici. *Cestiunea Dunării*, 4 ianuarie 1881, *Ibidem*, p. 19.

¹⁶ La 19/31 ianuarie Ion Bălăceanu anunța din Viena că baronul Haymerle, ministrul de externe austro-ungar se teme de un conflict dacă România nu va ceda. *Memoriile regelui Carol...*, IV, p. 375.

¹⁷ Nicolae Fleva (1840-1920) provenea din mica boierie din fostul județ Râmnicu-Sărat și făcuse studii la Colegiul Sf. Sava și în Italia (la Neapole) de unde se întorsese cu o licență sau doctorat în drept. A fost deputat, ministerial și diplomat (ambasador la Roma); a formulat interpelarea care i-a prilejuit lui M. Kogălniceanu „Declarația de Independență”, dar a susținut tacit și Tripla Alianță în anii neutralității. M. S. Rădulescu, *op. cit.*, p. 73, 116.

Eugen Carada (1836-1910) se născuse, după tată, într-o familie de boieri de curte și după mamă din familia Slăvițeștilor care prenumăra și un bunic de origine sârbă. A făcut studii liceale la Craiova și franceze la Paris la Collège de France. A fost unul din întemeietorii Băncii Naționale, pe care a condus-o, doar în calitate de director (1883-1910). Republican convins a refuzat orice demnitate în partidul liberal și în guvern. *Ibidem*, pp. 107-108, 116.

Emil Costinescu (1844-1921) era fiul unui profesor de matematică și arhitect și al unei vieneze; nu i se cunosc studiile așa că afirmația repetată a lui Eminescu că urmase patru clase primare și un curs de violoncel poate fi luată în serios. Asta nu l-a împiedicat să fie un colaborator apropiat la „Românul” lui C.A. Rosetti (luat astfel „la pachet” cu cel dintâi în articolele marelui poet), să se numere printre fondatorii Băncii Naționale, să fie deputat și după 1900 de mai multe ori ministru de finanțe și să facă avere. *Ibidem*, pp. 110-111. Pentru toți trei, *Varii în adevăr...*, 14 ianuarie, în M. Eminescu, *Opere...*, XII, pp. 27-29.

(premierul avea pe atunci 60 de ani) nu scapă din această enumerare, Eminescu reproșându-i nu lipsa diplomelor, ci pretenția de a le ști pe toate. Este începutul atacurilor directe la adresa câtorva liberali, care se vor repeta în zeci de articole de-a lungul anului.

La jumătatea lui ianuarie 1881, Carol se arăta neliniștit de lipsa de rezultate a Camerei care „n-a votat nimic” (17/29 ianuarie), dar mulțumit de bugetul care i se pare „echilibrat” (19/31 ianuarie).¹⁸ În sensul planului mai vechi, Brătianu îi pune problema schimbării guvernului, dar prințul nu e pregătit să-l accepte,¹⁹ așa că va mai funcționa o vreme.

Luna februarie s-a dovedit agitată pentru I. Brătianu și guvernul liberal. Apropiindu-se proclamarea regatului și adâncindu-se neînțelegerile din partid, inclusiv în chestiunea statutului Dunării, primul ministru s-a gândit mai întâi la un nou cabinet de coaliție cu conservatorii, dealtfel dorit și de Carol I și pentru a da o anvergură națională evenimentului care se apropia. Încă din ianuarie I. Brătianu s-a întâlnit cu P.P. Carp, propunând trei ministere (din cele șapte), imediata dizolvare a Camerei după adoptarea bugetului și constituirea unui nou executiv. Informat, Titu Maiorescu a condiționat reușita înțelegerii de acceptul lui Lascăr Catargiu, care în relații proaste cu Carol, era de bănuț că nu va accepta. Ulterior însă la club s-a cerut și un aviz al întregului partid, (24 ianuarie/5 februarie) reprezentat de comitet, ceea ce echivala cu un refuz²⁰. Reluată și în martie, chestiunea guvernului de coaliție la data proclamării regatului a căzut definitiv.²¹ Grijele lui Brătianu sporesc și datorită unei amenințări cu demisia a lui Vasile Boerescu, în contextul chestiunii Dunării.²²

La începutul lunii martie, Carol notifică într-o scrisoare pentru Maria de Flandra, interesul crescând pentru apropiata proclamare a regatului deja hotărâtă pentru 10/22 mai²³, deși zarva festivă pare a fi acoperită de alte neliniști: moartea

¹⁸ Carol I, *Jurnal...*, p. 46.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 47-48, era probabil luată în considerare o înțelegere cu conservatorii, și un guvern de coaliție pentru apropiatul eveniment.

²⁰ La club însă succesorul lui Epureanu, Lascăr Catargiu, care rupsesse legăturile cu Carol I, odată cu îndepărtarea de la putere a conservatorilor, afectează o atitudine neutră „în fond contra”. Pentru detalii vezi T. Maiorescu, *Istoria politică...*, pp. 120-121 și idem, *Însemnări zilnice...*, II, p. 56.

²¹ Urmărind jurnalul lui Carol constatăm că totuși Lascăr Catargiu a făcut unele demersuri pentru a se apropia de rege. Pe 4/16 februarie în situația în care Brătianu presa pentru un guvern de fuziune, liderul conservator solicita o audiență. O săptămână mai târziu Carol nu știa cum să-l primească, dovadă că aversiunea dintre cei doi era reciprocă. Mai trec câteva zile și pe 16/28 februarie Lascăr Catargiu revine, acum împreună cu generalul Florescu. Carol I, *Jurnal...*, pp. 50-51.

²² Carol reține informația că V. Boerescu a vrut să demisioneze pentru legea pensiilor cu efect retroactiv, care chiar în acele zile provoca discuții contradictorii în Parlament. *Ibidem*, p. 51, vezi și *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Ed. Academiei RSR, 1983, p. 266. A doua zi însă, pune din nou pe masă demisia, la care ulterior a renunțat. Carol I, *Jurnal...*, p. 51. Criza pare aplanată, dar pe 14/26 februarie, dintr-o discuție în contradictoriu, Carol – I. Brătianu, rezultă că V. Boerescu ar fi luat unele angajamente în chestiunea Dunării, pentru care ar trebui să răspundă. *Ibidem*, p. 52.

²³ Carol scrie că deși nu s-a putut stabili o altă dată mai târziu de 10/22 mai, el ar dori să aștepte până la toamnă, presante fiind acum complicațiile orientale și propaganda rusă care inventă crize ministeriale. Comerțul cu cereale revigorat la sfârșitul iernii și reactivarea schimburilor au adus bani în țară și au rezolvat criza monetară. S. Cristescu, *Carol I în corespondența particulară...*, p. 93.

neșteptată a țarului Alexandru al II-lea,²⁴ care, oricât de mult ar fi fost deplânsă, făcea să cadă o stavilă în calea proclamării Regatului și desăvârșea programul de acțiune imediată a lui Brătianu. Să adăugăm la aceasta și cererile imperative ale guvernului german de a se ajunge la o rezolvare amiabilă cu bancherul Landau după anularea răscumpărării căilor ferate.²⁵

Pentru că în opinia publică face valuri cea dintâi dintre chestiuni, în Parlament deputatul Gheorghe Vernescu îl interpelează la subiect pe primul ministru Ion Brătianu. Răspunsul acestuia este diplomatic, „țara va acorda prințului ce titlu va voi: rege sau împărat”. Eminescu comentează, stabilind clar linia de demarcație între epoca voievodală a Basarabilor și Mușatinilor, și timpul lui Brătianu, Stroussberg, și al celorlalți, neînsemnat față de epoca rodnică și gospodărească a domniilor noastre medievale (3 martie 1881). Rămânând la tema zilei, Eminescu se întreba care va fi prețul regatului, din moment ce independența a costat 10.000 de morți în condiție de mercenari, România nefiind beligerantă, pierderea Basarabiei, chestiunea evreilor, răscumpărarea silită a drumurilor de fier, primirea Dobrogei fără capul de pod de la Silistra.²⁶ Peste câteva zile, răspunzând ca de obicei „Românului” care îi acuza pe conservatori că fac politica Rusiei și Austriei, în vreme ce liberalii fac politică națională, poetul afirma că niciun partid la putere nu poate face politică având program absolut în afara evenimentelor și a diplomației europene (6 martie).²⁷

Tumulul politic în jurul regatului se întetește. I. Brătianu nu ezită, și sunt semne că evenimentele se vor precipita. Deocamdată, despărțindu-se proclamarea de încoronare, și intoxicând opinia publică cu tot felul de zvonuri. Regele reține în notele sale că după o zi de mare indispoziție (6/18 martie), V. Boerescu, încă ministru de externe, ar dori ca proclamarea să mai întârzie cel mult două săptămâni (7/19 martie, până pe 19/31 martie), pentru ca pe 8 martie, I. Brătianu însuși, atins de „teoria conspirației” și temător de Austro-Ungaria, să-i sugereze o amânare de o

²⁴ Perechea princiară află la masă „vestea oribilă” a atentatului contra țarului Alexandru al II-lea; după un sfert de oră se comunică moartea sa „în chinuri îngrozitoare”. Pe 2/14 martie se află amănunte și pe 5/17 martie are loc un serviciu funebru „grandios” la Mitropolie. *Memoriile regelui Carol I...*, IV, pp. 377-378.

²⁵ Carol I, *Jurnal...*, p. 55.

²⁶ Eminescu accentuează pornind de la lejeritatea cu care Brătianu e dispus să se acorde noului suveran orice titlu, „popă și Dumnezeu chiar”. Apoi, ca de obicei, autorul nu înțelege la ce bun această schimbare de formă, „câtă vreme oamenii sărăcesc și mor, datoriile statului cresc, nimeni nu oprește nelegiuirile, iar ilegalitatea crește cu fiecare zi”. *Di. Vernescu a interpelat...*, 3 martie 1881, în M. Eminescu, *Opere...*, XII, pp. 90-91. Pe 5 martie, poetului i se atribuie mai multe articole. În cel dintâi, el reproduce dintr-o gazetă austriacă un punct de vedere asupra regatului. După ce se afirmă că la Viena a fost respinsă titulatura de *Rege al românilor*, pentru aceea de *Rege al României*, considerată neutră, și după ce i se recomandă lui Carol să intre în alianța austro-germană, se exprimă temerea că actul pregătit la București nu va înlătura posibilul înec al unui stat mic, asemeni României, în valurile imperiului slav. *În privirea ideii...*, 5 martie, în *Ibidem*, pp. 92-94.

²⁷ În aceeași zi, cu specială referire la cele de mai sus, „*Românul*” ne somează..., în *Ibidem*, pp. 95-96, Eminescu consideră că opinia lui Maiorescu potrivit căreia Occidentul, prin armele și inteligența germană poate învinge „curenturile de cucerire din Răsărit”, nu ține cont de faptul că un partid, care nu e la putere (și conservatorii nu erau), nu poate stabili un program absolut în ciuda evenimentelor, a războaielor, sau a diplomației europene.

săptămână, cu schimbarea guvernului (motivată și de intrarea țării într-o epocă nouă.)²⁸ Curios este că deși avertizat în acest mod și de proclamarea grăbită a Regatului și de retragerea executivului, Carol nu reacționează în niciun fel, rămânând „surprins” până la sfârșit. Trec la Palat încă două zile liniștite, în care se notează doar starea vremii. Vineri, 13/25 martie, nu vine în audiență niciun ministru,²⁹ dar în aceeași zi, Titu Maiorescu dezvoltă în Parlament o interpelare referitoare la încurajarea tacită a socialiștilor ieșeni de către C.A. Rosetti și grupul său din conducerea partidului liberal. Oratorul se arată convins că bunăvoința ce le este arătată amenință statul și intențiile guvernului de a proclama regatul. Este proba supremă că guvernanții sunt republicani și că niciodată nu vor putea susține ordinea într-un stat monarhic.³⁰

Iritarea majorității liberale a fost extremă, și în situația dată, după două replici și alte intervenții, a doua zi, 14/26 martie, la propunerea generalului Dimitrie Lecca, a fost proclamat regatul. Ironia sorții făcea ca aceeași persoană, implicată cu exact 15 ani în urmă, în răsturnarea lui Cuza, să fie acum port-drapelul noii forme de stat, și apoi și a noului suveran.³¹

În fine, membrii Parlamentului și miniștrii vin la Palat „fără fracuri.” Carol I, surprins de graba cu care s-a făcut regatul are o ezitare (nu se încheiase doliul

²⁸ Carol I, *Jurnal...*, p. 56, pentru toate cele trei zile. De fapt, primul ministru se temea de o înțelegere ruso-austro-ungară, îndreptată împotriva României, și în perspectivă s-a grăbit cu proclamarea, și pentru a îmblânzi monarhia dualistă a făcut unele concesii în chestiunea Dunării, motiv pentru care ar fi acceptat înființarea Comisiei mixte, lăsând-o însă în subordonarea Comisiei europene a Dunării. Vezi Ș. Rădulescu-Zoner, *op.cit.*, p. 113. Deloc întâmplător însă, în succesiunea acestui eveniment care consolida totuși poziția României, cele două partide naționale din Transilvania s-au unificat (12-14 mai 1881). Vezi și I.A.Pop, I. Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, Enikon, 2013, pp. 269-270.

²⁹ Carol I, *Jurnal...*, p. 56.

³⁰ Discursul lui Maiorescu trebuie plasat în contextul tentativei de asasinat a lui Ion Brătianu din decembrie 1880, arestării și expulzării unui grup de socialiști ieșeni, care dorise să aniverseze deceniul comunei din Paris, și asasinării țarului Alexandru al II-lea. În discurs, Titu Maiorescu ataca spiritul revoluționar al ziarului „Românul”, care surpă din temelii „edificiul monarhiei constituționale”, și pe C.A. Rosetti, care îi simpatiza pe socialiști și pe republicani. După alte relatări, ședința parlamentară din 13 martie 1881 ar fi fost dedicată în întregime atentatului din decembrie 1880 și implicit presei, în context fiind citate numeroase articole din „Timpul”, în ideea că acestea instigă la răsturnarea ordinii sociale. În context, I. Brătianu ar fi declarat că nu va face procese de presă decât atunci când va fi convins că este pus în pericol statul român. După șapte ore de dezbateri, și promisiunea că discuția se va relua a doua zi, și cu alți oratori, liberalii, „simțind înfrângerea, hotărâsc să proclame a doua zi Regatul.” (Titu Maiorescu). Vezi N. Georgescu, *Moartea antumă a lui Eminescu, 1883-1889*, Chișinău, Cartier, 2002, pp. 130-132. Pentru același subiect, dintr-o altă perspectivă, A. Stan, *Putere politică și democrație în România 1859-1918*, București, Editura Albatros, 1995, p. 135.

³¹ „Toți miniștrii spun că nu mai pot fi oprite Camerele să proclame Regatul. Majoritatea nu mai vrea să aștepte”. Carol, luat pe nepregătite, invocă doliul după moartea țarului Alexandru al II-lea. Miniștrii merg la Cameră, unde, trecut prin secțiuni, proiectul este adoptat în unanimitate. Noua lege are doar două puncte, România lua titlul de Regat, iar Carol I, pe acela de Rege. La 14 martie, Senatul a procedat identic. Carol I, *Jurnal...*, p. 57, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 136.

pentru țar), apoi acceptă.³² Prințul Dimitrie Ghica, președintele Senatului, dă citire legii, noul rege răspunde (fusesse poate prevenit în ultima clipă), și apoi promulgă. (15/27 martie), „Orașul iluminat, mișcare enormă pe străzi” – se poate citi în jurnalul său.³³

Desigur guvernul a premeditat actul din 14 martie, desigur Titu Maiorescu nu a făcut decât să grăbească evenimentele, deși în notele zilnice spune că se simțea bine, când la Cameră a fost salutat drept „făcătorul de rege”.³⁴ Este însă cert că asupra lui Brătianu au acționat mai mulți factori, că guvernul său se găsea în impas, atât în plan intern, cât și extern, opoziția Austro-Ungariei și reticențele Rusiei, acum oarecum domolite datorite morții neașteptate a țarului și instalării succesorului său. Și că, deși primul ministru și C.A. Rosetti se aflau într-o proastă poziție față de trecutul lor republican, proclamarea regatului, prezentată drept consecința dobândirii independenței era un bun motiv, pentru a asigura o schimbare de guvern, partidul său (a se înțelege gruparea care îl reprezenta) rămânând la putere. Considerând că independența este „suma vieții noastre istorice”, (cum afirma încă în zilele care precedaseră războiul din 1877-1878), Eminescu înțelegea însă că actul de la 9 mai nu a fost doar rodul unei conjuncturi fericite, care să atribuie merite exclusive lui Carol și liberalilor.³⁵

Ca atare nimic despre festivitățile de la 14 martie în coloanele ziarului conservator „Timpul”. Să reținem totuși că această liniște nu poate fi întâmplătoare și nici că se datora exclusiv intransigenței redactorului-sef. Este foarte probabil ca linia de conduită față de eveniment să fi fost stabilită, conservatorii și junimiștii, în general reticenți față de monarhismul liberalilor, dorind astfel să rămână cu totul în afara entuziasmului acestora.

Abia pe 18 martie în coloanele publicației „Timpul” se remarcă absența de la serbările regatului a lui Lascăr Catargiu și a generalului Florescu, și locul special atribuit generalului Lecca. Fără să o afirme tranșant, povestind însă cum a obținut Petru Rareș a doua oară domnia, Eminescu îl incriminează pe Carol că a primit

³² Supriza prințului la 14 martie se confirmă și într-o scrisoare ulterioară. La 22 martie/3 aprilie 1881, adresându-se Mariei de Flandra, el afirma că „proclamarea... a venit atât de repede, încât eu însumi am fost surprins”. Camerele care au declarat miniștrilor că vor rezolva chestiunea, *malgré eux*, s-au hotărât pentru o acțiune rapidă, pentru că erau intrigi în joc, care ar fi amânat și compromis acțiunea. S. Cristescu, *Carol I în corespondența particulară...*, pp. 95-96, vezi și comentariile aceluiași, în *Carol I și politica României, 1878-1912*, București, Paideia, 2007, p. 27. Și Mite Kremnitz spune că atunci Carol a cedat dorinței miniștrilor săi și Parlamentului, și că pe cât de neașteptată a fost împlinirea acestui act, pe atât de mare a fost entuziasmul întregii populații; în *Regele Carol al României, un simbol al vieții*, București, Editura Stabilimentului de Arte Grafice „Universala”, 1903, pp. 92-93.

³³ Carol I, *Jurnal...*, p. 57.

³⁴ T. Maiorescu, *Însemnări zilnice...*, II, (1881-1886), p. 10, vezi și Z.Ornea, *Viața lui Titu Maiorescu*, vol. I, București, Ed. Cartea Românească, 1986, p. 412.

³⁵ Există și opinii că refuzul conservatorilor de a forma un guvern de uniune națională și dorința lui Ion Brătianu de a consolida pozițiile liberale au fost bune pretexte și pentru accelerarea proclamării regatului, și pentru retragerea de mai târziu a lui I. Brătianu, ambele la fel de surprinzătoare. S. Cristescu, *Carol I și politica României...*, p. 28.

coroana „din mâna celor care scosese răoșia din calea sa”, ceea ce explică de ce bătrânii conservatori au evitat să-i fie alături regelui.³⁶

Între timp, împotriva supărării poetului, și a susținătorilor săi, petrecerile continuă, acum nestingerite de doliul pentru țar. Bucuria „enormă” despre care scrie Carol e momentan afectată de tăcerea marilor puteri. Ministrul de externe austriac Haymerle n-ar fi nefavorabil, dar împăratul are rețineri, iar de la Berlin – „nicio veste” (17/29 martie).³⁷ Pe 18/30 martie, situația se mai destinde. Miniștrii de externe și justiție aduc vești bune din străinătate, și I. Brătianu e mulțumit că bugetul e gata și se votează (la mai bine de două luni de la începutul anului)!³⁸

Printre atâtea ovații, primirile breslelor și etnicilor străini din România, sau a „bărbierilor cu buchete”³⁹, vin și vești care nu se lasă multă vreme așteptate. Pe 22 martie/2 aprilie, când primirile festive la Palat continuă, Belgia mai întâi, apoi Anglia și Italia, dar și Franța, Rusia, Germania și Austro-Ungaria recunosc regatul, dar Rusia și Germania ar dori și o lege împotriva „nihilistilor” (socialiști) ce se va face cu grabire. „Impresie mare în toată Europa” – și Carol afirmă satisfăcut, că s-a făcut dovada că Serbia ar dori să ne imite.⁴⁰ În fine, pe 25 martie/5 aprilie se consideră încheiate manifestările proclamării (Bismarck confirmă acceptul celor trei imperii), dar delegatul bulgar trimis pentru felicitări ajungea abia pe 30 martie/11 aprilie.⁴¹

Aprilie, care debutează cu vânt rece, și se va sfârși cu ploi torențiale, este pentru rege încă o lună agitată, dominată de pregătirile pentru încoronare și de demisia, oarecum surprinzătoare, a lui Ion Brătianu și a cabinetului său. Două scrisori, una din 11/23 aprilie 1881 din București, alta de la Sinaia, din 29 aprilie/11 mai 1881, vor aduce oarecare lămuriri asupra ambelor chestiuni. În cea dintâi Carol își anunță corespondentul, pe Fritz von Hohenzollern, fratele său, că la 10/22 mai va avea loc sărbătorirea oficială a proclamării Regatului „o sărbătoare măreață care va face epocă în istoria României”, la care vrea să-i asocieze pe fratele său Leopold și pe nepoții săi, Ferdinand, despre care nu se spune că ar fi moștenitorul său, și Carlo, și, desigur și pe el. A refuzat încoronarea (vom vedea și de ce, la sugestia tatălui), dar îi va fi oferită o coroană de oțel cizelată dintr-un tun capturat la Plevna. Ideea „sugerată de el, trebuie să pornească din partea țării”. Brătianu, suferind, s-a retras pentru că trebuie să se bucure de liniște. *Nu vrea nicio schimbare de guvern,*

³⁶ În fine, ... nu afirmăm..., 18 martie 1881, în M. Eminescu, *Opere...*, XII, pp. 103-105.

³⁷ Carol I, *Jurnal...*, p. 58.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁰ Pe 22 martie/3 aprilie, în scrisoarea către Maria de Flandra, Carol descrie „măreața manifestație care a durat o săptămână”, „cu românii fraternizează și coloniile maghiară și germană”, „șuvoaie de depeșe curg spre Palatul regal”, „toți se bucură de noi... și toți ne favorizează. După lupte grele am obținut un rezultat mareș, am împlinit un act cu semnificație în istoria universală, toți ochii lumii sunt ațintiți asupra noastră”. S. Cristescu, *Carol I în corespondența particulară...*, p. 96. Păstrând proporțiile, parcă îl înțelegem mai bine pe Nae Cațavencu, ce în vârtejul aceleiași entuziasm, în *Scrisoarea pierdută*, suntem doar trei ani mai târziu, se adresa alegătorilor săi în termeni aproape similari.

⁴¹ Carol I, *Jurnal...*, p. 60.

(ultimele alegeri fuseseră în 1879) așa că l-a numit pe fratele său Dimitrie – cum vom vedea, era de fapt un alt executiv, dar tot liberal. O confidență pare șocantă. Carol îi considera pe conservatori nu doar incapabili și prea slabi ca să guverneze, dar și „cu idei prea înguste”, și „de când au fost împotriva războiului” au pierdut enorm în ochii lui.⁴²

A doua scrisoare se adresează tatălui, Karl Anton, și este mai sinceră. Acesta îl sfătuisese să renunțe la încoronare și mirungere, sugerându-i că nu este un suveran de drept divin, ci unul prin voința poporului. O dorește și el, dar a întâlnit o vie rezistență din partea liberalilor, care au vrut să arate poporului monarhia în forma ei concretă. Coroanele vor fi un simbol și se vor înmâna în sala tronului. Nu se va precupeți nicio cheltuială, așa că și-a dorit un palat nou, finanțele țării, cel puțin pentru anul curent, fiind „strălucitoare” (6 milioane excedent). *Retragerea lui Brătianu*, scrie mai departe Carol, *este o stratagemă menită să-i întărească autoritatea în partid*. Dimitrie, fratele, nu are energia sa, dar va fi dublat de Eugen Stătescu, un om format de predecesorul său.⁴³

În ordine cronologică mai este de reținut adoptarea în regim de urgență a legii străinilor⁴⁴, sub presiunea Rusiei, cu temerea că Austro-Ungaria s-ar putea prevala de acest precedent, pentru a cere același regim pentru cei care fac propagandă pro-unionistă. (Legea a fost adoptată pe 4/16 aprilie.) Pe 5/17 aprilie, la trei săptămâni după proclamarea regatului, I. Brătianu a demisionat, dar a doua zi, D. Ghica și C.A. Rosetti, președinții celor două Camere, oarecum luați pe neașteptate, îl susțin în continuare. Hotărârea premierului pare însă definitivă, și pe 7/19 aprilie este propus D. Brătianu, chemat de la Constantinopol, unde era ambasador, și de unde se întoarce repede, „proaspăt și pregătit”. Pe 10/22 aprilie 1881, practic în 3 zile, guvernul e gata. Alcătuit din 7 ministere, are drept titulari principali pe: D. Brătianu care deține și portofoliul afacerilor străine; E. Stătescu e la Interne, D. Strudza la Finanțe; V. Boerescu, înlocuit, se retrage supărat la țară.⁴⁵

Cum s-a mai spus, Brătianu ar fi demisionat și pentru că ar fi promis anumite concesiuni Austro-Ungariei în chestiunea Dunării, spre a grăbi astfel recunoașterea Regatului. Odată dezvăluite aceste detalii, scandalul care ar fi urmat l-ar fi pus într-o situație complicată, și Eminescu n-a ezitat să le bănuiască. Abandonând conducerea

⁴² Scrisoarea către Fritz von Hohenzollern, S. Cristescu, *Carol I în corespondența particulară...*, pp. 97-98.

⁴³ *Ibidem*, pp. 98-100.

⁴⁴ După ce se votaseră două convenții de extrădare cu Italia și Belgia, exclusiv pentru delict de drept comun, la începutul lui aprilie guvernul prezenta acest proiect de lege, în care, după ce se sublinia că în România este respectat „dreptul de azil și ospitalitate”, acesta nu mai poate fi aplicat, când refugiații sunt liberi „să înceapă acțiuni de crimă politică, propagând idei perverse și distrugătoare”. (3 aprilie 1881) În context se prevedea că străinul care prin conduita lui ar compromite siguranța internă și externă a țării, sau ar urmări răsturnarea ordinii politice și sociale în România, putea fi constrâns la expulzare. A. Stan, *op. cit.*, p. 138. Proiectul a fost adoptat în Cameră la 4/16 aprilie cu 45 bile albe și 25 negre, o majoritate mai confortabilă având în Senat, 35 pentru și numai 5 contra. *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918...*, pp. 273-274.

⁴⁵ Carol I, *Jurnal...*, pp. 63-64.

guvernului, Brătianu spera ca într-un timp rezonabil, după ce Regatul ar fi fost acceptat de toate puterile, să se reîntoarcă și să dezmință, ceea ce s-a și întâmplat.⁴⁶

Care sunt subiectele lui Eminescu la „Timpul” în luna aprilie: practic, unul singur – retragerea lui I. Brătianu și formarea noului guvern, abordate desigur din perspectiva eternei polemici cu C.A. Rosetti. Mai întâi, pe 8 aprilie, luând act de demisia primului ministru și de procedura înlocuirii executivului, el indică trei motive presupuse, după afirmațiile premierului retras: suferințele sale (fizice), conveniențele parlamentare și saturația sa față de politica de interese personale a partidului. Autorul se arată sceptic pentru viitor, și afirmă că fără o schimbare de sistem și de oameni nu se poate spera în mai bine.⁴⁷ A doua zi, profitând de un articol din publicația lui Rosetti care elogia virtuțile liberale, Eminescu nu ezită să le numească și din perspectiva sa: nepotism, cumul de funcții, favoritism etc.⁴⁸, pentru ca în 10 aprilie să se întrebe pentru ce merite deosebite a fost promovat D. Brătianu.⁴⁹

Lucrurile nu se opresc aici. Căutând în continuare motivele plecării lui I. Brătianu, Eminescu crede că după proclamarea regatului ar fi fost necesară organizarea statului monarhic, pentru care liberalii nu erau pregătiți. Referitor la legea străinilor, subiect în mai multe numere ale „Timpului”, Eminescu subliniază dezacordul în chestiune între premierul demisionar și C.A. Rosetti, iar mai târziu, încercând să-și explice cum au ajuns în guvern Eugen Stătescu și V.A. Urechia, găsește repede răspunsul. Unul a fost autorul legii, celălalt a făcut raportul despre „nihilisti” de la Iași, „combătuseră socialiștii moldoveni, binemeritau de la țară”. (16 aprilie).⁵⁰ Tandemul Brătianu-Rosetti este din nou evaluat, de data aceasta din perspectiva complementarității lor, cel dintâi ca om al sistemului, celălalt cu mare influență asupra mulțimilor. C.A. Rosetti, rămas singur, nu l-ar fi putut accepta decât pe fratele lui I. Brătianu, singura garanție că nimic nu se va schimba. (22 aprilie)⁵¹

Actul de la 14 martie, spune răspicat Eminescu, n-a schimbat nimic. Eroismul soldaților români ne-a adus independența și regatul, numai că noua țară este tot a patrioților de meserie și a claselor consumatoare, față de singurul producător adevărat – țăranul (26 aprilie).⁵²

⁴⁶ N. Georgescu, *op.cit.*, p. 107.

⁴⁷ *Criza ministerială...*, 8 aprilie 1881, în M. Eminescu, *Opere...*, XII, pp. 128-129.

⁴⁸ *Într-un articol cu mult prea lung...*, 9 aprilie 1881, în *Ibidem*, pp. 130-131.

⁴⁹ *D. Dimitre Brătianu sosește...*, 10 aprilie 1881, în *Ibidem*, pp. 131-132.

⁵⁰ *La întrebarea...*, 16 aprilie 1881, în *Ibidem*, pp. 136-137. Eminescu afirma că legea contra străinilor este monarhică, dar dezbaterile din Cameră și absența lui C.A. Rosetti de la președinția forului legislative erau dovada că „majoritatea compusă din demagogi a început să șovăie”, cu concluzia „majoritatea s-a arătat incapabilă de a-și aplica în mod organic regalitatea pe care a votat-o, și nici nu pricepe ce i se cere”, I. Brătianu și Rosetti invitându-se pe rând să și-o asume. *Retragerea dlui Brătianu...*, 11 aprilie 1881, în *Ibidem*, pp. 133-134.

⁵¹ *Aproape toate ziarele...*, 22 aprilie 1881, în *Ibidem*, pp. 144-146.

⁵² „Niciodată n-a existat rivalitate între aristocrația de naștere și aristocrația intelectuală, dar amândouă acestea au avut adesea un dușman în aristocrația averii mobiliare și a banului”. Cei din urmă, susține Eminescu, n-au nevoie nici de caracter, nici de inteligență, afirmație care, adăugată celei din text formulează concepția poetului conform căreia burghezia financiară este prin excelență o clasă neproductivă, care aduce cu sine decăderea statului. Vezi și *A discuta cu ignoranții...*, 26 aprilie 1881, în *Ibidem*, pp. 148-151.

Luna mai s-a consumat în euforia încoronării⁵³ desfășurată potrivit dorinței lui Carol I în sala tronului, și în manifestările festive care i-au urmat, zădărnice oarecum de vremea rea, instalată încă de la sfârșitul lui aprilie. Regele se bucură însă ca un copil, și găsim în jurnal aprecieri de genul: „Între discursuri, al meu a fost aplaudat furtunos” sau două zile mai târziu, la o trecere în revistă a trupelor, „enorm de multă lume pe străzi”.⁵⁴

Două chestiuni devin preocupante: pagubele mari făcute de inundații (Siretul revărsat de mai multe ori, liniile ferate abia construite în Moldova distruse de apele furioase⁵⁵) și spinoasa chestiune a Dunării, în care noul prim-ministru nu vrea să cedeze, iar Camerele fac dificultăți, simțindu-se lipsa lui I. Brătianu.⁵⁶ Să fie oare începutul sfârșitului pentru noul guvern abia instalat? Nici zilele următoare nu sunt mai bune, se simte lipsa opoziției odată cu „descompunerea partidului conservator”, presupusă probabil după ce în discursul program din martie și P.P. Carp constatase că nu mai sunt diferențe între liberali și conservatori, iar junimiștii se retrăgeau treptat, constituindu-se într-o grupare aparte, gata să se alăture guvernanților.⁵⁷ „Camerele nu lucrează. Totul stă pe loc.” – 22 mai/3 iunie.⁵⁸ O zi mai târziu, Carol notează că un scandal în Cameră în chestia Dunării îl aduce pe Dumitru Brătianu până în preajma demisiei.⁵⁹

Tunete îndepărtate prevestesc deja furtuna. Încă pe 21 mai fratele Ion, retras definitiv din viața publică pentru refacere și îngrijiri medicale, reapărea „proaspăt”.⁶⁰ Bine-nțeles, „treburile nu merg deloc” (29 mai/10 iunie), iar pe 30 mai/11 iunie, liberalul Gh. Chițu comunică regelui că la Cameră D. Brătianu nu se mai bucură de încredere.⁶¹

Scrisorile trimise de Carol în aceste zile detaliază cum am mai semnalat chestiunile momentului. Astfel, Karl Anton află (29 mai 1881) că Parlamentul a devenit mai îndrăzneț în ultima vreme și *după ce a votat înainte de 10 mai tot ce i s-a cerut*, (recunoaștere clară a modului în care puterea executivă dirija legislativul, încălcând separarea constituțională a puterilor în stat), face grea viața miniștrilor, compromite relația cu Austria în chestiunea Dunării și refuză să voteze o nouă convenție pentru răscumpărarea căilor ferate.⁶² În înțelegere cu liderii liberali și în

⁵³ Mai nou, P. Dominte, *Studiu despre proclamarea regatului României. Festivism și politică*, în „Studii și articole de istorie”, LXXVIII, 2011, pp. 255-276.

⁵⁴ Carol I, *Jurnal...*, 10 mai 1881, p. 71; *Ibidem*, 13 mai 1881, p. 72.

⁵⁵ *Ibidem*. Aprecierile că Siretul a făcut devastări mari, în 18 mai, *Ibidem*, p. 73.

⁵⁶ În mai 1881 se deschisese o nouă sesiune a Comisiei Europene a Dunării, care nu a adus nimic nou, participanții păstrându-și pozițiile anterior anunțate. Ș. Rădulescu-Zoner, *op.cit.*, p. 113.

⁵⁷ „Partidul Conservator se descompune...”, Carol I, *Jurnal...*, p. 74. E adevărat, situația opoziției nu era deloc confortabilă, cu un lider recunoscut doar de o parte a vechii conduceri, și cu gruparea junimistă care începea să se coaguleze în jurul lui P.P.Carp, gata să se desfacă și să treacă de partea liberalilor. T. Maiorescu, *Istoria politică...*, pp. 122-123.

⁵⁸ Carol I, *Jurnal...*, p. 74.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*. Discuțiile despre soarta guvernului D. Brătianu continuă și în zilele următoare. La 31 mai/11 iunie, Emil Costinescu e de părere că premierul nu se poate menține. *Ibidem*, p. 75.

⁶² S. Cristescu, *Carol I în corespondența particulară...*, pp. 100-101.

intenția de a facilita o viitoare alianță cu Puterile Centrale, suveranul ar dori să se cedeze pretențiilor Austro-Ungariei, în chestiunea comisiei mixte Porțile de Fier-Galați, și să se acopere toate datoriile pentru căile ferate, așa cum solicită creditorii externi. Prețul acestor ambiții este însă conflictul dintre guvernul regelui și Parlamentul majoritar liberal, care, în evoluție, va conduce la demisia lui D. Brătianu la începutul lunii iunie 1881.

În paginile ziarului condus de Eminescu, luna mai începe în forță, cu un comentariu sarcastic la adresa discursului program al prim-ministrului D. Brătianu. Reluând un pasaj care se referă la lipsa oamenilor onești (în politică) – un leitmotiv al tuturor articolelor, consacrate acestei scurte guvernări, Eminescu constată cu amărăciune că e primul program al primului guvern regal, caracterizat prin „sărăcie de adevăr și lipsă de sobrietate”, iar noul prezident al cabinetului e trimis să citească introducerea cronicii lui Miron Costin.⁶³ Pe 6 mai, într-un alt editorial, se vorbește despre poziția aristocrației în viața de stat, și apar și câteva considerații despre rolul monarhului, care ar trebui să îndemne la „înnaintarea meritului și a muncii”, din care să se nască o nouă organizare socială. Și un avertisment pentru regele care își așteaptă coroana și care ar fi trebuit să știe, încă de când a venit în țară că „oamenii legați de secole de acest pământ nu sunt dușmanii lui... ci doar cei care au uzurpat dreptul de a fi doar ei români”.⁶⁴ Discuția despre stat continuă, și Eminescu îl definește ca pe un produs natural, cu faze de dezvoltare asemeni organismelor vii, arătându-se rezervat față de etapa sa actuală, pe care o numește răspicat „demagogică”, în care toate problemele sunt rezolvate de o clasă de profesioniști ai politicii. În același timp, Eminescu își exprimă admirația pentru varianta oligarhică, condusă de o categorie socială care prin apartenență și tradiție unește prezentul cu trecutul și viitorul.⁶⁵

În ziua încoronării lui Carol, pe lângă *Scrisoarea a IIIa*, un elogiu la adresa dinastiei autohtone și a domnului iubitor de țară, Mircea cel Bătrân fiind de fapt Matei Basarab, el publică și un editorial în care aduce vorba despre „Ceasornicul domnilor”, bine-cunoscuta scriere de secol XVI, în care se găsesc referințe la viața împăratului roman Marcus Aurelius, și sfaturile sale privitoare la educație și cârmuire, toate tălmăcite de Nicolae Costin, fiul lui Miron, și sugerează regelui să aibă o lungă reflecție despre trecutul acestei țări, în comparație cu „zgomotul asurzitor al realității”. „Astăzi însă, când demosul determină viața publică, suveranul nu mai este un suprem element de control, ci un reglator al mecanismului statului”, mai mult decât oricând Eminescu deosebește în această zi festivă partea decorativă care rezultă din zările guvernamentale potrivit căreia țara merge bine în toate, și realitatea „deficitului bugetar, ștergerii meseriilor indigene și înlocuirii lor cu produse străine și nepăsarea pentru populația producătoare”.⁶⁶

⁶³ *Cititorii își vor fi aducând aminte...*, 1 mai 1881, în M. Eminescu, *Opere...*, XII, pp. 155-156.

⁶⁴ *Să discutăm cu „Românul”...*, 6 mai 1881, în *Ibidem*, pp. 159-160.

⁶⁵ *Nu vom discuta cu „Românul” principii...*, 8 mai 1881, în *Ibidem*, pp. 161-163.

⁶⁶ *Era un obicei înainte...*, 10 mai 1881, în *Ibidem*, pp. 169-170.

Chestiunea monarhiei nu este însă închisă. Într-un comentariu la un articol din „L'Independence Roumaine”, în care se cerea presei să apere prestigiul oricărui demnitar investit cu încredere de rege, se spune clar că atâta vreme cât avem o majoritate parlamentară (liberală) și un cabinet în care C.A.Rosetti s-a ales ministru, suveranul putea să spună că nu se încrede nici în unii, nici în alții, dar cum n-ai de unde alege, „va mai merge cum a mai mers”, căci „a voi azi binele unui popor se dovedește a fi periculos și pentru rege, și pentru un partid” (14 mai).⁶⁷

Pe 16 mai, Eminescu se contrazice din nou cu „Românul”, pentru care armata teritorială și nu cea permanentă câștigase ultimul război, punând punctul pe „i” cu rigoarea-i cunoscută. (16 mai)⁶⁸ Apoi, comentându-se primele zvonuri despre remanierea guvernului, doar la câteva zile după încoronare, Eminescu pune în discuție cele două măsuri pe care Rosetti ar dori să le impună, dar pe care poetul le consideră de „corupție politică”: electivitatea magistraților și votul universal. Adresându-se din nou regelui, el dorea să știe dacă monarhia și alegătorii vor agreea demagogia republicană într-un stat dinastic. (17 mai)⁶⁹ Atitudinea lui Eminescu trebuie plasată în contextul epocii sale. Alegerea magistraților i-ar fi făcut dependenți de cei care îi desemnau și nu de imperativele legii, iar votul universal, exercitat de o populație majoritar analfabetă și lipsită de minime cunoștințe politice ar fi înclinat balanța majorității acolo unde ar fi fost manipulată. O zi mai târziu, Eminescu se întreba din nou, de data aceasta de nu cumva serbările încoronării nu au ascuns concesiile făcute Austriei de cabinetul Brătianu-Boerescu, fiecare pas înainte al României având prețul său. (18-19 mai)⁷⁰

Era și momentul pentru o asemenea discuție, pentru că în numărul din 25-26 mai al „Timpului” aflăm că la Senat cei doi mai sus numiți au declarat că nu au luat niciun angajament în chestiunea Dunării. Ar fi urmat, cum se aștepta, un vot de încredere în guvern, dar înaltul for nu și-a depășit ordinea de zi anunțată. Blocajul este complet și la Cameră, unde o moțiune pe același subiect a fost respinsă. (29 mai)⁷¹ Într-un scurt articol, suntem de-acum în 30 mai, Eminescu își precizează încă odată poziția. Să fie respectat tratatul de la Berlin, privind libertatea deplină de navigație pe Dunăre, fără a admite preponderența oricăreia dintre cele două mari puteri, interesate politic și economic pe țărmurile Dunării.⁷²

Evenimentele din Cameră grăbesc sfârșitul guvernului D. Brătianu. În primele trei zile din iunie Carol și fratele său Leopold petrec o scurtă vacanță la Sinaia, înainte de plecarea celui din urmă spre țară, prin Predeal.⁷³ La 4/16 iunie,

⁶⁷ „L'Independence Roumaine” ne caută..., 14 mai, în *Ibidem*, pp. 171-172.

⁶⁸ *Trăim într-o țară ciudată...*, 16 mai 1881, în *Ibidem*, pp. 173-175.

⁶⁹ *Pare-mi-se că am fost proroci...*, 17 mai 1881, în *Ibidem*, pp. 175-176.

⁷⁰ *Când reprodușesem...*, 18-19 mai 1881, în *Ibidem*, pp. 176-177.

⁷¹ În urma altor explicații date de I. Brătianu și V. Boerescu, din care rezultă că guvernul trecut nu a luat angajamente formale în chestiunea Dunării, dar a legitimat totuși speranțele de aranjare așa cum le formulau unele puteri interesate la înființarea comisiei mixte, „Senatul a trecut la ordinea zilei deși dorința categorică a domnului president al consiliului și ministru de externe era de a căpăta un vot de încredere”. *Vineri Senatul s-a ocupat...*, 25-26 mai 1881, în *Ibidem*, pp. 185-186.

⁷² *Discuțiunea chestiunii dunărene...*, 30 mai 1881, în *Ibidem*, pp. 190-191.

⁷³ Carol I, *Jurnal...*, p. 76.

noi îngrijorări: Parlamentul nu lucrează, iar C.A. Rosetti și D. Brătianu lasă să se întâmple inevitabilul.⁷⁴ A doua zi, E. Stătescu, demisionar, comunică la Palat că situația e imposibil de menținut, câtă vreme Camerele sunt în dezacord cu premierul și îi cer demisia.⁷⁵ La 6/18 iunie, Stătescu revine și el cu demisia, șeful cabinetului mai rezistă, „dar ar face bine de-ar pleca”, scrie Carol în *Jurnal*.⁷⁶ La 7/19 iunie, și Rosetti a schimbat macazul. „Nu merge treaba cu D. Brătianu.” Năzuos, acesta rezistă, deși regele îi cere să asculte voința majorității⁷⁷ din Cameră.

În fine, se rostește și numele celui care a lipsit două luni și e acum atât de regretat: Ion Brătianu.⁷⁸ Nu trec nici 24 de ore și președinții celor două Camere îl propun pe șeful liberalilor în fruntea unui nou guvern, după ce, în fine, încăpățânatul său succesori-predecesori a înțeles că nu mai poate rămâne și își prezintă demisia sa și a întregului cabinet.⁷⁹ Acum I. Brătianu face mofturi. L-ar dori pe Rosetti prim-ministru. Regele, în poziția ultimului decident, se pronunță limpede: „Eu îl vreau însă pe el.” Până seara, noul-vechiul guvern e restabilit, cu Rosetti la Interne și Stătescu la Externe⁸⁰ și depune jurământul. Ca și cum asta așteptau, își revin și Camerele, care în noile condiții „lucrează destoinic”.(12/28 iunie)⁸¹ și votează convenția pentru terminarea datoriei față de Berlin, nu și convenția cu bancherii germani, pentru care se va face un împrumut. În chestia Dunării, „unde noi am întins mâna”, s-ar accepta comisia mixtă, dar fără vot preponderent pentru Austro-Ungaria”.⁸²

Peste o lună (11/23 iulie), într-o altă scrisoare pentru Karl Anton, Carol face bilanțul celor 6 luni abia trecute din an. Surprinde că referirile la regat și încoronare lipsesc cu desăvârșire, făcându-se însă aprecierea că schimbarea de guvern din iunie „a fost un punct de cotitură în politica noastră internă”. Ion Brătianu a rezolvat deja câteva probleme. În cea mai delicată chestiune a momentului, lucrările comisiei Dunării, „niciun om politic și nici el nu vor susține punctul de vedere austriac.” Afacerea căilor ferate merge mai departe. Situația financiară „strălucită” a mărit atractivitatea țării, și oamenii de afaceri sunt foarte interesați. Odată evidențiate aceste succese, Carol reține și punctele slabe ale guvernării, administrația ineficientă și amenințarea cu disoluția partidului conservator.⁸³

În primele zile ale lui iunie, Eminescu rămâne la cheștiunea Dunării, pentru a construi un scenariu în bună măsură plauzibil. Marile Puteri occidentale, interesate în liberalizarea navigației pe fluviu, ar fi susținut oricum regatul, dar I. Brătianu și

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 77.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Pe 7/19 iunie D. Ghica avansase numele lui I. Brătianu. *Ibidem*.

⁷⁹ Pe 8/20 iunie, *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*, p. 68.

⁸² La 13/25 iunie, *Ibidem*.

⁸³ Scrisoarea lui Carol către Karl Anton, Sinaia, 11/23 iulie 1881, în S. Cristescu, *Carol I în corespondența particulară...*, pp. 101-102.

Boerescu, în căutarea alianței cu Austro-Ungaria, i-ar fi promis preponderența în comisia mixtă. În preajma încoronării, știind că trebuie să-și țină cuvântul, au acuzat Parlamentul de hoție. Când s-a ajuns la chestiunea Dunării, Marile Puteri, scârbite de promisiunile guvernului Brătianu, au dat dreptate exigențelor monarhiei dualiste. D. Brătianu, ajuns în fruntea guvernului, a repetat acuzele fratelui său. Această situație nu va dura, crede Eminescu, și liberalii au nevoie de I. Brătianu, și reciproca e valabilă, complicitatea dintre părți fiind desăvârșită. (3 iunie)⁸⁴ Mai trec câteva zile și, exasperat de răscumpărarea liniei ferate Cernavodă-Constanța la un preț oneros⁸⁵, Eminescu adaugă într-un alt articol. „Dacă sub Carol Îngăduitorul se pot întâmpla multe, nu trebuie să uităm că îngăduința este pasivă și că nu poate da măsura suficienței cu care se poate abuza de ea.”⁸⁶ În fine, pe 10 iunie se află de plecarea lui D. Brătianu, acum oficializată, și Eminescu ar vrea să știe cine îi va lua locul. Răspunsul a venit imediat, când P. Grădișteanu, încalcând uzanța constituțională, care cerea regelui să se consulte cu șefii Camerelor pentru desemnarea unui nou premier, l-a propus direct pe I. Brătianu.⁸⁷

Instalarea noului guvern e salutată printr-un editorial virulent, în care se afirmă răspicat că reîntoarcerea la putere a liderului liberal este primită cu cea mai adâncă neplăcere. Fără o țintă serioasă, compus numai din persoane care și-au dovedit incompetența, cabinetul recent numit „*e un ragoût (o friptură cu legume și paste cu sos) pietrificat și încălzit, spre a se fierbe în el stârvul unor scabroase afaceri*”. Constituit doar pentru a acoperi alte acte de corupție, nu este exclus ca noul executiv să adopte în chestiunea Dunării soluția Brătianu-Boerescu în vacanța parlamentară, și să pună Camerele, la reîntoarcerea în toamnă, în fața faptului împlinit. (11 iunie)⁸⁸ Aflăm de asemenea din „Timpul” că în corpurile legiuitoare s-a citit programul noului guvern, și s-au ales șefii Camerelor, unul dintre ei chiar fostul prim ministru – D. Brătianu. Acesta s-a adresat Parlamentului spre a prezenta întâmplările care l-au dus la demisie, și apoi „l-au aruncat într-o altă funcție”, după care declară franc: „Să nu ne facem iluzii, situația este foarte gravă, pericolul cu atât mai mare cu cât vine de la noi înșine, de la reprezentanța națională”, și reluând o discuție mai veche: „Nu vedeți că de îndată ce am devenit stăpâni pe destinele noastre am arătat că nu suntem decât un putregai care se macină și se preface el

⁸⁴ *A intrat vulpea în sac...*, 3 iunie 1881, în M. Eminescu, *Opere...*, XII, pp. 193-195.

⁸⁵ *În numărul trecut am publicat...*, 9-10 iunie 1881, în *Ibidem*, p. 202. Drumul de fier Cernavodă-Constanța (Kiustendge) funcționa din 1860, statul roman inițiind tratative de cumpărare imediat după instalarea autorităților românești în Dobrogea. Prima evaluare a stabilit suma de 13 233 000 lei, în vreme ce compania engleză pretindea 16 500 000 lei, sumă care a părut mare la acea vreme, ceea ce justifică și rezervele lui Eminescu. În cele din urmă, statul a intrat în posesia liniei la 10/22 decembrie 1882, la valoarea de 16 459 873 lei, pentru ca abia la 14/26 septembrie 1895 să fie inaugurată legătura teritorială între podurile dunărene și izolarea teritorială a liniei să ia sfârșit. Ulterior, celor 4 stații din 1860 (Cernavodă, Medgidia, Mulfatlar și Constanța) li s-au adăugat până în 1896 și stațiile Saligny și Mircea Vodă. C. Botez, D. Urmă, I. Saizu, *Epopeea feroviară românească*, București, Editura Sport-Turism, 1974, pp. 128-130.

⁸⁶ *Fără a avea daruri...*, 10 iunie 1881, în M. Eminescu, *Opere*, XII, pp. 202-204.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Cabinetul Cernavodă – Kiustendge s-a format...*, 11 iunie 1881, în *Ibidem*, pp. 204-205.

însuși în țărână”. Cu seriozitate, bărbăție, muncă, așa se pot îndrepta lucrurile, susține noul președinte al Camerei.

Totuși, într-un comentariu, Eminescu observă că atât de sincerul fost președinte de consiliu, nu a avut tăria de caracter să refuze fotoliul din fruntea Adunării, (12 iunie)⁸⁹ și probabil, pentru celelalte afirmații, de o extremă gravitate, abia dacă merită să fie luat în serios, și asta doar cu condiția unui rezultat binefăcător. (13 iunie)⁹⁰ Cât despre programul noului cabinet (cu numărul 40)⁹¹, principiile îi lipsesc cu desăvârșire, nu și vechile apucături, cel mai recent exemplu fiind cele 8 milioane lei diferență la răscumpărarea căii ferate dobrogene.⁹²

Totuși, un ecou al repetatelor discuții din presă și Parlament (17 iunie) nu este de neglijat, și cu asta încheiem și noi. Corpurile legiuitoare își sfârșesc sesiunea fără a fi votat modificarea proiectului Cernavodă-Constanța, iar noul prim-ministru a ordonat constituirea unei comisii de analiză care însă nu obține votul Senatului, maturul corp arătându-și deplina încredere în guvern. Ceea ce nu mai era de demonstrat.⁹³

Lungul excurs în Jurnalul și corespondența regelui, dar și lectura articolelor eminesciene, au pus față în față două moduri de a face politică. Unul tranzacțional, uneori în afara moralei, încărcat cu compromisuri de tot felul, cu alegerea răului mai mic, și pentru că suntem sub regimul votului, fie el și cenșitar, prin cultivarea de susținători și simpatizanți, în parte adunați și din afara meritocrației. În acest spațiu în care doar puterea contează, viziunea detaliată în principii și programe, are întotdeauna un rol secundar. Definită ca artă a posibilului, această politică adună prozeliți și satisface interese.

Celălalt mod de a desfășura această activitate ține de ideal și se măsoară în radicalitatea convingerilor și în noblețea căutării devotate a adevărului și aparține de regulă analiștilor și ziariștilor dedicați, din categoria cărora a făcut parte, cu asupră de măsură, și Eminescu. „Nimeni nu l-ar fi făcut să susție o idee care nu era a lui”, afirma Gh. Păucescu, coleg de redacție, și mai apoi succesori al său la conducerea publicației conservatoare „Timpul”. Dar nu spusese chiar marele poet „Cititorii știu bine că suntem gura adevărului, iar dacă avem graiul aspru, asprimea aceasta o considerăm un corectiv în contra vicierii spațiului public. Domnii aceștia se pot supăra pentru că le vorbim verde, ne pare chiar nouă rău că trebuie să atingem atâtea susceptibilități, dar nu avem ce face.”

Astfel, ocazia proclamării Regatului apare astăzi și ca un succes personal al lui Carol I, dar și drept o bună ocazie de strângere a rândurilor partidului

⁸⁹ *Noul minister a citit ieri...*, 12 iunie 1881, în *Ibidem*, pp. 205-206.

⁹⁰ *E comedie?...*, 13 iunie 1881, în *Ibidem*, pp. 206-208.

⁹¹ *Cabinetul numărul 40...*, 15-16 iunie 1881, în *Ibidem*, pp. 209-210.

⁹² Eminescu se întreba dacă e necesară cumpărarea acestei linii și dacă portul Constanța e destul de însemnat. Deși recunoaște că o comisie a delegaților Camerei a redus prețul la 12 milioane, autorul consideră că și 9 milioane era de fapt prea mult. Înțelegem că marele poet nu era atât împotriva înzestrării țării cu căi ferate, cât mai cu seamă împotriva afacerilor oneroase, care însoțeau aceste dotări de infrastructură, boală veche și încă nevindecată. *Ca de regulă se grămădesc...*, 17 iunie 1881, în *Ibidem*, pp. 210-211.

⁹³ *Ieri s-au închis...*, 20 iunie 1881, în *Ibidem*, pp. 214-215.

gubernamental, în anii anteriori zdrențuit de mai multe dizidențe, și o bună ocazie pentru liderul său, puțin observat la ceremoniile proclamării, să nu-și încalce convingerile anti-monarhice, dar în același timp să-și consolideze în noile condiții autoritatea în partid și guvern.

Într-o încercare tactică foarte abilă, Ion Brătianu a provocat în aprilie 1881 o criză politică, pe care, indiferent de motivele ei, a fost sigur că suveranul o va rezolva cum și-a dorit, aducându-l în fruntea unui nou cabinet pe fratele Dimitrie, tutelat însă de C.A. Rosetti și E. Stătescu, oamenii săi, garanția că și fără el guvernul se va mișca în direcția dorită. Absolvit de corvoada participării la serbările încoronării, I. Brătianu, mai ieri retras definitiv din politică, s-a reîntors în iunie 1881 „proaspăt”, momentul ales fiind tocmai acela când conflictul dintre D. Brătianu și Parlament amenința cu noi crize. Regretat de toți acum, I. Brătianu inaugura alți șapte ani la putere, într-un mandat prelungit cu trei rânduri de alegeri, și rămas în amintire drept unul autoritar, un adevărat „vizirat”.

Astfel, liderul liberal maximiza în folos propriu și pentru partidul său proclamarea Regatului, conducând firesc la concluzia că suveranul constituțional avea doar menirea să echilibreze o balanță politică, altfel mereu înclinată spre partidele aflate la putere, din care se formau majoritățile parlamentare și guvernele. Se confirma astfel și îngăduința lui Carol, atât de des prezentă în publicistica eminesciană, care nu-și valorifica astfel în planul vieții publice decât răbdarea, echilibrul interior și înclinația spre toleranță.

Puțin înțeles în vremea sa, considerat de unii contemporani „trei sferturi dus din lumea aceasta”, marele poet rămâne și azi un model de principialitate și intransigență, negat și în zilele noastre mai cu seamă de cei care nu au răbdare să-i citească întreaga operă. Departe de a fi un retrograd care nu poate suporta prezentul pentru că nu-și dorește decât trecutul în care îl scufundă reveriile sale romantice, Eminescu este de fapt un spirit modern, prin care înțelege însă, după inspirație britanică, gradualitate, reconcilierea tradiției cu inovația, și nevoia de a da un nou conținut unor forme străvechi. Spre exemplu, elogiul societății medievale și repetatele întoarceri la Matei Basarab nu înseamnă că și-ar fi dorit să trăiască în acele vremuri, ci doar că admira acea societate, pentru rosturile, echilibrele și solidaritățile ei aproape complet absente în România de la sfârșitul secolului al XIX-lea. În societatea timpului său, „oligarhii” timpurilor străvechi, care știau să organizeze forțele productive, și la nevoie să le acorde protecția cuvenită, fuseseră înlocuiți cu o „clasă superpusă” de demagogi și de hoți, în disprețul suveran al țărănimii care ducea în spate întreaga povară a țării.

Rezervele sale față de instituția monarhică despre care a fost vorba pe larg nu aveau în vedere persoana suveranului, ci doar cercul de interese pe care acesta era obligat să le satisfacă.

Nici în politica externă regele și poetul nu au viziuni apropiate. Legat de lumea din care a venit, Carol ar dori o alianță cu puterile germanice, oportună mai cu seamă după războiul ruso-turc și pierderea sudului Basarabiei. Dar Austro-Ungaria vecină, sub autoritatea căreia se află câteva milioane de români, și curentul general de opinie anti-dualist din România, îl îndeamnă și aici la prudență și la

atitudinii bine controlate. La rândul său, avertizat asupra pericolului expansionist rus, care chiar în acei ani proiecta o confederație care ar fi înglobat întreaga Europă centrală și răsăriteană, Eminescu visa la insula de latinitate, pe care o vedea împlinită în țara sa, într-un spațiu care să impună ordinea și cultura împotriva forțelor promotoare ale haosului și destructurării venite acum din nord și identificate cu Rusia țaristă.⁹⁴

În chestia Dunării, spre deosebire de suveran și liberali, gata să facă anumite concesii Austro-Ungariei, Eminescu se pronunța ferm pentru respectarea tratatelor de la Paris (1856) și Berlin (1878) și implicit a drepturilor suverane ale tuturor riveranilor.

Viața a mers mai departe și pentru personajele noastre. Carol avea să rotunjească 48 de ani de domnie, marcați în continuare de succese, dar și de eșecuri. Expoziția jubiliară din 1906 a fost urmată de marile răscoale, iar campania din Bulgaria de Consiliul de Coroană din august 1914. Un timp al istoriei se încheia tragic pentru suveran, care ascunsese principalele alianțe ale României, și care se trezea acum singur și izolat, așteptându-și sfârșitul ca pe o izbăvire. Nu degeaba Iorga scrisese, în zilele funeraliilor sale, că își găsisse odihna veșnică alături de Radu de la Afumați, de care îl apropia domneasca lor viață care însemnase „război în afară, zburcium neîntrerupt, silințe fără odihnă și jertfe fără mângâiere”.⁹⁵

Dar nici intransigența marelui poet n-a avut un alt deznodământ. După atâta timp de la cele întâmplare lui Eminescu în vara 1883, nu știm încă ce l-a îndepărtat de la „Timpul”: o boală necruțătoare sau o diversiune, menită să-l compromită și să-l excludă astfel din viața publică? În anii ce i-au mai rămas de trăit, prietenii săi s-au străduit să-i caute sănătatea și să-i găsească un loc linistit pentru supraviețuire, dar este încă un subiect în discuție dacă nu cumva atunci geniul său se scufundase în întuneric.

Într-un fel semnificativ, regele și Eminescu se întâlnesc pentru ultima oară sub semnul tragediei personale a marelui poet, într-un text care reproduce o convorbire a sa, trei zile înainte de a muri. Acolo, întrebat cine este, el declară a fi fiind *Matei Basarab împușcat la ordinul regelui de Petre A. Poenaru, pentru că se temea să nu îi ia moștenirea voievodală*.⁹⁶

Și m-am gândit, reîntorcându-mă la statuile din centrul Bucureștilor, că marele poet ar trebui reprezentat mai degrabă ca un luptător (*Dacă tu ai ști problema acestei vieți cu care lupt...*), iar Carol I ar putea intra în conștiința românească drept marele politician al compromisului, într-o atitudine plină de o adâncă înțelegere și îngăduință.

⁹⁴ G. Ceaușescu, *Nașterea și configurarea Europei*, București, Corint, 2004, pp. 166-174.

⁹⁵ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, București, Fundația pentru Literatură și Artă, „Regele Carol al II-lea”, 1935, p. 147.

⁹⁶ Textul convorbirii a fost publicat pentru prima oară de Radu D. Rosetti, *Tragedia lui Eminescu. Documente inedite*, în „Adevărul literar și artistic”, vol. III, nr. 95, 17 septembrie 1922, și reluat cu comentarii de G. Călinescu, *Viața lui M. Eminescu*, București, Editura pentru Literatură, 1969, pp. 339-340.